

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده حقوق و علوم اجتماعی

گروه حقوق

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد در رشته حقوق عمومی

عنوان

بررسی میزان مطابقت منع کار اجباری در حقوق کار ایران در مقایسه با موازین حقوق بین المللی کار

استاد راهنما

دکتر محمد رضا مجتهدی

استاد مشاور

دکتر کمال الدین هریسی نژاد

پژوهشگر

اکبر لطفی عزیز

آبان ۹۲

تقدیم به

پدر و مادر عزیزم

و برداران و خواهرانم

و همه آنان که دوستان می دارم

تقدیر و شکر

بر حسب وظیفہ بر خود لازم می دانم

از استاد با کمالات و شایسته؛ جناب آقای دکتر محمد رضا مجتهدی که در کمال سعه صدر، با حسن خلق و فروتنی، از پیچ

کلی در این عرصه بر من دین نمودند و زحمت را بهمانی این رساله را بر عهده گرفتند؛

از استاد صبور و باتقوا؛ جناب آقای دکتر کمال الدین هریسی نژاد که زحمت مشاوره این رساله را متقبل شدند.

و از استاد فرزانه و دلسوز؛ جناب آقای دکتر سید حسین ملکونی که زحمت داوری این رساله را متقبل شدند؛ کمال

شکر و قدر دانی را دارم.

باشد که این خردترین، نحشی از زحمات آنان را پاس گوید.

نام خانوادگی دانشجو : لطفی عزیز

نام : اکبر

پایان نامه :

بررسی میزان مطابقت منع کار اجباری در حقوق کار ایران در مقایسه با موازین حقوق بین المللی کار

استاد راهنما : دکتر محمدرضا مجتهدی

استاد مشاور : دکتر کمال الدین هریسی نژاد

مقطع تحصیلی : کارشناسی ارشد رشته : حقوق گرایش : عمومی محل تحصیل : دانشگاه تبریز

دانشکده : حقوق و علوم اجتماعی تاریخ فارغ التحصیلی : پاییز ۱۳۹۲ تعداد صفحه : ۱۱۵

کلید واژه ها : کار اجباری، ممنوعیت، بردگی مدرن، ضمانت اجرا، استثناء

چکیده :

ممنوعیت کار اجباری یکی از اصول مهم حقوق بشر است که در اسناد جهانی و منطقه ای و همچنین حقوق موضوعه کشورها مورد توجه قرار گرفته است. به این قاعده حقوق بشری در حقوق موضوعه ایران نیز پرداخته شده است. مصادیق کار اجباری فراوان است لیکن مواردی که امروزه سازمان های بین المللی بر مبارزه و ریشه کن نمودن آن تاکید می نمایند عبارتند از: کار اجباری کودکان، کار اجباری افراتی زندانیان و قاچاق انسان (بردگی مدرن). منع کار اجباری در مواردی مستثنی گردیده است که از جمله آن خدمت وظیفه عمومی، خدمات عمومی جزئی و کار اجباری در مواقع اضطراری می باشند.

ضمانت اجرای منع کار اجباری در حقوق موضوعه ایران در قانون کار، قانون مبارزه با قاچاق انسان و چندی از قوانین دیگر تعیین شده است. در اسناد بین المللی نیز در اساسنامه سازمان بین المللی کار و طی موادی این مهم حاصل شده است.

در این پژوهش سعی شده است با تحلیل منع کار اجباری در حقوق موضوعه ایران و اسناد بین المللی و بررسی مصادیق و ضمانت اجراها، میزان مطابقت این مهم در ایران در مقایسه با اسناد بین المللی مورد بررسی قرار گیرد.

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

مقدمه.....	۱
فصل اول: کلیات و مفاهیم.....	۴
گفتار اول: متدولوژی تحقیق.....	۵
۱- بیان مساله.....	۵
۲-سوالات تحقیق.....	۸
۳-اهداف تحقیق.....	۸
۴- بررسی منابع.....	۸
۵- روش انجام تحقیق.....	۹
گفتار دوم : تعریف ومفاهیم بنیادین.....	۱۰
۱- تعریف.....	۱۰
الف عناصر تعریف کار اجباری.....	۱۱
۱) کار یا خدمات.....	۱۱
۲) تهدید به مجازات.....	۱۲
۳) پیشنهاد داوطلبانه.....	۱۲
ب- ویژگی‌های کار اجباری.....	۱۳
۲- شاخص های کار اجباری.....	۱۷
۳- سیر تحول تاریخی منع کار اجباری.....	۱۹

۲۴	فصل دوم: بررسی مصادیق منع کار اجباری در حقوق موضوعه ایران و اسناد بین المللی
۲۵	طرح موضوع
۲۷	گفتار اول: کار اجباری کودکان
۳۰	۱-مقررات کار کودکان
۳۳	۲- مصادیق منع کار اجباری کودکان
۳۳	الف- ممنوعیت ازدواج اجباری کودکان
۳۶	ب-بکارگیری کودکان در درگیری مسلحانه
۳۷	ج-منع تجارت کودکان
۳۹	د- بندگی به علت بدهی
۴۰	ه- سایر اشکال منع کار اجباری کودکان
۴۱	گفتار دوم: کار اجباری غیر قانونی زندانیان(کار اجباری افراتی
۴۳	۱- اهداف اشتغال به کار زندانیان
۴۵	۲- ماهیت حقوقی کار زندانیان
۴۷	۳- خصوصی سازی زندان ها
۴۸	۴- کار زندانیان از قانون تا واقعیت
۵۰	گفتار سوم: قاچاق انسان:
۵۴	۱-مصادیق قاچاق انسان
۵۴	الف- نقل و انتقال به قصد فحشاء
۵۶	ب- بردگی
۵۷	ج- ازدواج اجباری
۵۷	د- اعمال در حکم قاچاق انسان

- ۲- راههای پیشگیری از قاچاق انسان ۵۸
- الف- تدابیر ناظر به علل قاچاق انسان ۵۸
- ب- تدابیر افزایش آگاهی ۵۹
- ج- پیشگیری از فساد ۵۹
- د- محو تبعیضات جنسی و ارتقای حقوق اقتصادی زنان و نوجوانان ۵۹
- گفتار چهارم: سایر مصادیق منع انواع کار اجباری ۶۰
- ۱- اجبار به مشارکت در خدمات عمومی ۶۰
- ۲- کار امانتی، بردگی به علت بدهی ۶۲
- ۳- کارگران خانگی ۶۲
- فصل سوم: ضمانت اجراها و استثنائات منع کار اجباری ۶۴
- گفتار اول: ضمانت اجراهای منع کار اجباری ۶۵
- ۱- مجازات جرم بهره کشی و بیگاری ۶۷
- ۲- ضمانت اجرای اخلاقی ۷۴
- ۳- برخورد با متخلفین ۷۶
- ۴- فرآیند رسیدگی به تخلفات کار اجباری ۸۰
- ۵- مشکلات مربوط به اجرای مقاله نامه های ۲۹ و ۱۰۵ ..... ۸۶
- ۶- مقایسه ضمانت اجراها در حقوق موضوعه ایران و حقوق بین المللی کار ۸۸
- گفتار دوم: استثنائات منع کار اجباری ۹۰
- ۱- خدمت وظیفه عمومی ۹۱
- ۲- تعهدات مدنی ۹۳
- ۳- کار اجباری به عنوان محکومیت در دادگاه صالح ۹۵

۹۶	..... موارد اضطراری
۹۸	..... خدمات عمومی جزئی
۱۰۱	..... استثنائات در میثاق حقوق مدنی و سیاسی
۱۰۲	..... نتیجه گیری و پیشنهادها
۱۰۳	..... نتیجه گیری
۱۰۹	..... پیشنهادها
۱۱۰	..... منابع

مقدمه

فطری بودن آزادی انسان آزادی کار را نیز شامل می‌شود، بدین معنا که افراد وقتی احساس آرامش می‌کند که بر اساس توانایی‌ها و علایق طبیعی خود به کار و کوشش بپردازند. بنابراین هیچ‌گونه جبر و تحمیلی بر افراد برای انجام کاری معین روا نیست. مایه تأسف و بسیار تعجب‌برانگیز است که بردگی و رویه‌های مشابه آن هنوز در قرن بیست و یکم و در قری که بشر کرات دیگر را در ید خود دارد و به مراتب بالای علم و فناوری دست یافته و حقوقی با عنوان حقوق نسل سوم مطرح است، برای حقوق بین‌المللی بشر حائز اهمیت است.

آزادی کار و منع اجبار افراد به کاری معین جزو اصول اولیه حقوق اجتماعی افراد است لذا محق بودن افراد برای شناخت حقوق اولیه خود امری اجتناب‌ناپذیر است. هر گونه حمله به کرامت و ارزش انبیا بشر در منشور سازمان ملل متحد و دیگر اسناد حقوق بشری منع گردیده است. با این همه، بسیاری از اشکال معاصر کار اجباری همانند اجبار به خدمت در برابر دین، کار اجباری کودکان و قاچاق زنان و کودکان وجود دارد که مشابه بردگی هستند و توسط جامعه بین‌المللی نیز محکوم شده‌اند.

عدم اجبار افراد و بهره‌کشی از آنان به حدی مهم است که سازمان بین‌المللی کار در اساسنامه خود به این امر متذکر می‌شود و از سالیان اولیه تأسیس بر آن بوده است تا این معضل را ریشه‌کن نماید. جمهوری اسلامی ایران نیز از آن روی که داعیه تضمین حقوق و آزادی‌های فردی و حمایت از اقشار مختلف و از جمله قشر ضعیف جامعه را از اولین روزهای تشکیل حکومت داشته است، در اصول قانون اساسی و برخی

قوانین موضوعه دیگر به ممنوعیت کار اجباری و بهره‌کشی از دیگران اشاره نموده است. و ضمانت اجراهای لازمه را در این زمینه مشخص نموده است.

با توجه به مباحثی که مطرح گردید، اهمیت مقوله ممنوعیت کار اجباری محقق را بر آن داشته است تا به بررسی قوانین موضوعه در رابطه با کار اجباری و نیز وضعیت آن در عالم واقع بپردازد. لذا طی سه فصل موضوع مورد بررسی قرار گرفته است. در فصل اول و بر اساس شیوه معمول به ذکر کلیاتی مانند ساختار پژوهش و مفاهیم بنیادین و تعاریف و تاریخچه موضوع پرداخته شده است. در فصل دوم و در چهار گفتار مصادیق منع کار اجباری بررسی گردیده است. ابتدا در گفتارهای اول الی سوم مصادیق مهم و مورد تاکید سازمان بین المللی کار مطرح گردیده است. گفتار اول به قشر بی‌دفاع کودکان در برابر کار اجباری، گفتار دوم به کار اجباری زندانیان و گفتار سوم به قاچاق انسان اختصاص یافته است. در گفتار چهارم نیز سایر مصادیق منع کار اجباری بررسی گردیده است. در فصل سوم نیز طی دو گفتار ابتدا ضمانت اجراهای منع کار اجباری در حقوق موضوعه ایران و اسناد و در اثنای گفتار دوم نیز استثنائات منع کار اجباری مورد بررسی قرار گرفته اند.

طبق آمار جدیدی که سازمان بین المللی کار ارائه نموده است، امروزه ۲۱ میلیون نفر قربانی کار اجباری هستند. در واقع به ازای هر ۱۰۰۰ نفر، ۳ نفر به کار اجباری مشغول است. ۶۸ درصد قربانی بهره‌کشی جنسی در فعالیت های اقتصادی مانند کشاورزی، ساخت و ساز و کارهای منزل هستند. ۲۲ درصد قربانی بهره‌کشی هستند. و ۱۰ درصد نیز در پادگان‌ها یا زندان‌ها و یا توسط گروه‌های مبارز مورد استفاده قرار می‌گیرند.^۱

^۱ - تازه های خبری (اخبار و گزارش های دنیای کار و اشتغال)، ۱۲ ژوئن روز جهانی مبارزه با کار کودکان و کار اجباری، موسسه کار و تأمین اجتماعی، شماره ۹۰، ۲۰/۳/۱۳۹۱، صص ۲-۳

در مجموع محقق کوشیده است تا با بررسی موضوعاتی که بدان اشاره گردید وضعیت کار اجباری را در مقایسه با معیارهای بین‌المللی سنجیده و به هدف خود یعنی میزان مراعات ممنوعیت کار اجباری در کشورمان نسبت حداقل‌های موجود دست یازد.

فصل اول

کلیات و مفاهیم

در این فصل و طی دو گفتار، ضمن بیان ساختار تحقیق در گفتار اول، یک سری از تعاریف و اصول کلی و همچنین تاریخچه در گفتار دوم شرح داده می‌شود.

گفتار اول: متدولوژی تحقیق

در این گفتار عناوینی مانند بیان مسئله، سؤالات تحقیق، پیشینه‌ی تحقیق و در نهایت روش انجام تحقیق شرح داده می‌شود.

۱- بیان مسئله:

فطری بودن آزادی انسان، آزادی کار را نیز شامل می‌شود؛ بدین معنا که افراد وقتی احساس آرامش می‌کنند که بر اساس کشش‌های طبیعی خود به کوشش پردازند. بنابراین هیچ‌گونه جبر و تحمیلی از این بابت روا نیست. احترام به حقوق انسان و شخصیت او ایجاب می‌کند که هیچ‌یک از افراد بشر بدون رضای خود به کاری گمارده نشوند. بی‌گمان مهم‌ترین اصل حقوق بشری در پیوند با حقوق کار «منع کار اجباری» است. آزادی انسان‌ها در گزینش کار و وادار نشدنشان به کاری که نمی‌خواهند، حقی آشکار است که از دیرباز مورد توجه خیراندیشان جهان بوده است.

اصطلاح کار اجباری به کار یا خدماتی اطلاق می‌شود که با تهدید به مجازات و بی‌آنکه شخص ذینفع به میل و رضای خاطر برای انجام آن داوطلب باشد، به وی تحمیل گردد.^۱

مفهوم کار اجباری شامل همه انواع کارهایی است که به صورت اجباری در همه زمان‌ها انجام می‌شود که طبق تعریف مقاله نامه شماره ۱۰۵ عبارت‌اند از:

^۱ - ماده ۲ مقاله نامه شماره ۲۹

۱) به صورت تحمیل یا آموزش عقاید سیاسی، مجازات و تنبیه به علت داشتن یا ابراز عقاید سیاسی یا عقایدی که از نظر ایدئولوژی مخالف نظام موجود سیاسی، اجتماعی و اقتصادی باشد؛

۲) به عنوان بسیج کارگران و بهره‌کشی از آنان به قصد توسعه و پیشرفت اقتصادی؛

۳) به صورت انضباط؛

۴) به عنوان تنبیه و مجازات به علت شرکت در اعتصاب‌ها؛

۵) به صورت تبعیض نژادی، اجتماعی، ملی و مذهبی.^۱

کار اجباری در مواردی مستثنی بوده و مجاز می‌باشد: خدمت نظامی، کار زندانیان در صورتی که به درستی بر آن نظارت شود و یا کاری که در موارد اضطراری مانند جنگ، آتش‌سوزی، زمین‌لرزه و ... از جمله موارد استثنا شده می‌باشند.

پر واضح است که علاوه بر مصادیق سنتی کار اجباری مانند بردگی، بیگاری و ... امروزه کارها و اقداماتی که عقاید حقه و آزادی‌های افراد را در زمینه کار محدود کند مصداق کار اجباری خواهد بود. بنابراین کار اجباری چیزی فراتر از اجبار افراد به کاری که بر خلاف میلشان باشد، بوده و هر نوع اجبار و الزام مغایر با معیارهای حقوق بشری را شامل می‌شود.

کار اجباری از جمله اولین مسائلی بود که سازمان بین‌المللی کار در بدو تأسیس خود با آن مواجه گشت. سازمان در اساسنامه خود با آوردن این مطلب که «کار کالا نیست»، بر ممنوع بودن کار اجباری انگشت گذاشته است. این سازمان در سال ۱۹۳۰ در راستای اهداف خود مقاله‌نامه شماره ۳۰ را درباره لغو کار اجباری تصویب کرد. در اعلامیه فیلادلفیا (۱۹۴۴) بار دیگر لزوم از میان رفتن کار اجباری مورد تأیید قرار گرفت. در سال ۱۹۹۸ نیز در اعلامیه «حقوق بنیادین کار» بار دیگر کار اجباری ممنوع اعلام شد.^۲

علاوه بر سازمان بین‌المللی کار، اسناد حقوق بشر نیز در این زمینه مقرراتی وضع نموده‌اند، از آن جمله:

^۱ - سپهری، محمدرضا، حقوق بنیادین کار، تهران، چ اول، موسسه کار و تامین اجتماعی، تهران، ص ۴۳

^۲ - عراقی، عزت الله، حقوق بین‌المللی کار، تهران، چ اول، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۷، ص ۲۴۱

اعلامیه جهانی حقوق بشر در رابطه با ممنوعیت بیگاری کشیدن از دیگران و منع بکارگیری و اجبار افراد به کار معین در ماده ۴ تصریح می‌نماید: «احدی را نمی‌توان در بردگی نگاه داشت و داد و ستد بردگان به هر شکلی که باشد ممنوع می‌باشد».^۱ ماده ۲۳ نیز مقرر نموده است که، «هر کس حق دارد کار کند، کار خود را آزادانه انتخاب نماید و شرایط منصفانه و رضایت بخشی برای کار خواستار باشد» (ماده ۲۳)^۲

میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی در ماده ۸ درباره عدم اجبار افراد به کار اجباری مقرر نموده است: «هیچکس را نمی‌توان در بندگی نگاه داشت و همچنین هیچکس به انجام اعمال شاقه یا کار اجباری وادار نخواهد شد».^۳ همچنین میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیز در ماده ۶ درباره ممنوعیت کار اجباری مقرر می‌دارد: «...حق کار کردن را که شامل هر کس است باینکه فرصت یابد بوسیله و کاری که آزادانه انتخاب یا قبول می‌نماید معاش خود را تامین کند...»^۴

حقوق کار ایران نیز به ممنوعیت کار اجباری اهمیت خاصی داده است. در بند ۶ اصل ۲ هر گونه ستمگری و ستمکشی مردود شمرده شده است. اصل ۲۸ بر آزادی گزینش شغل و بند ۴ اصل ۴۳ نیز به منع کار اجباری اختصاص یافته‌اند. ماده ۶ قانون کار نیز به اصول اساسی مورد توجه قانون کار پرداخته و با تکرار موارد مندرج در قانون اساسی بر ممنوع بودن کار اجباری تاکید نموده است.

از منظر مکتب اقتصادی اسلام کار اجباری ممنوع می‌باشد، امام علی (ع) در این زمینه می‌فرماید: «و لست اری اجبر احدا عمل آن یکرهه؛ در خود ندیدم شخصی را به عملی که از آن اکراه دارد مجبور نمایم».^۵

با توجه به اینکه مقوله کار اجباری در حقوق کار ایران و حقوق بین‌المللی کار مورد توجه قرار گرفته است، محقق بر آن است تا با مطالعه تفصیلی موضوع مورد بحث در این دو نظام وجوه افتراق و شباهت‌ها و احیاناً کاستی‌ها (علی‌الخصوص در حقوق کار ایران) را بررسی نماید. و نیز نیل به این موضوع که تا چه میزان اصل منع کار اجباری به عنوان یکی از اصلی‌ترین اصول حقوق بنیادین کار در ایران و در عمل مراعات می‌شود.

^۱ - ناصر زاده، هوشنگ، اعلامیه‌های حقوق بشر، تهران، موسسه انتشارات جهاد دانشگاهی مجاد، زمستان ۱۳۷۲، ص ۱۳

^۲ - همان، ص ۱۶

^۳ - همان، ص ۲۷

^۴ - همان، ص ۵۰

^۵ - سلیمی، صادق، قاچاق انسان و مبارزه با آن در حقوق کیفری ایران، تهران، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال هشتم، شماره ۲۶، بهار ۱۳۸۶، ص ۴۹

۲- سؤالات تحقیق

- ۱) کار اجباری چیست و مصادیق آن کدام‌اند؟
- ۲) استثنائات وارده بر منع کار اجباری چیست؟
- ۳) در صورت عدم رعایت اصل منع کار اجباری در یکی از کشورهای عضو سازمان بین‌المللی کار، ضمانت اجراهای سازمان چیست؟
- ۴) سازمان بین‌المللی کار در زمینه از بین بردن کار اجباری تا چه اندازه نقش دارد؟

۳- اهداف تحقیق

هدف از کار تحقیقی حاضر مشخص کردن معیارهای بین‌المللی در زمینه منع کار اجباری و بررسی موارد و استثنائات آن و نیز بررسی این موضوع که حقوق کار ایران تا چه اندازه با معیارهای بین‌المللی مطابقت دارد؟ و آیا در عمل نیز قوانین و مقررات وضع شده در این زمینه رعایت می‌شوند؟

۴- بررسی منابع

طی بررسی هادی به عمل آمده، پژوهش یا نوشته‌ای دقیقاً با این عنوان وجود ندارد، اما کتاب‌ها و نوشته‌هایی هستند که به بحث کار اجباری به صورت گذرا پرداخته‌اند. با توجه به جستجوی نگارنده پژوهش‌های مرتبط ذیل یافت شد:

دکتر عزت‌الله عراقی در کتاب حقوق بین‌المللی کار در فصل اول این کتاب به مبحث آزادی کار پرداخته است که گفتار اول آن در رابطه با منع و الغای کار اجباری می‌باشد. در این گفتار منع کار اجباری از منظر اسناد حقوق بین‌المللی بشر و مخصوصاً مقاوله‌نامه و تصویب‌نامه‌های سازمان بین‌المللی کار را مورد بررسی قرار می‌دهد. لازم به ذکر است که رویکرد حقوق کار ایران در این زمینه مورد بحث قرار نگرفته است.

دکتر عراقی در اثری دیگر و با همکاری دکتر امیرحسین رنجبریان در کتاب تحول حقوق بین‌المللی کار که به نوعی می‌توان گفت نسخه جدید و به‌روز شده حقوق بین‌المللی کار می‌باشد، به بررسی حقوق بین‌المللی کار و علی‌الخصوص مباحث حقوق بنیادین کار و مسایل مهم و مورد تأکید سازمان بین‌المللی کار را بررسی نموده است. در فصل دوم این کتاب تحت عنوان عدالت اجتماعی و حقوق بنیادین کار ضمن پرداختن به منع کار اجباری، دیگر مباحث بنیادین کار نیز مورد بررسی قرار گرفته است.

و از جمله مقالات و مکتوبات که در این زمینه به رشته تحریر در آمده است :

مهدی مبین مقدم در پایان‌نامه خود تحت عنوان «حمایت از کارگران در حقوق بین‌المللی با تأکید بر استانداردهای بین‌المللی کار» ضمن بررسی مفاد مقوله نامه‌ها و توصیه‌نامه‌های مصوب به بررسی استانداردهای بین‌المللی کار به بررسی تطبیقی این استانداردها با حقوق ایران پرداخته است که بحث منع کار اجباری نیز مورد مطالعه قرار گرفته است.

مقاله‌ای با عنوان حقوق کار ایران و موازین بنیادی کار به قلم محمدعلی بهمنی قاجار در مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی انتشار یافته است که طی گفتار دوم این مقاله مقوله منع کار اجباری به صورت مختصر و رسا عنوان شده است. در این مقاله معضل کار اجباری در ایران و نیز «بردگی مدرن» مورد بررسی قرار گرفته است.

۵- روش تحقیق

از آنجا که موضوع تحقیق ماهیتاً کتابخانه‌ای است، لذا در انجام این نوشتار بر حسب نیاز از منابع تألیف شده و مرتبط با موضوع استفاده شده است و از آنجا که موضوع تطبیقی است بررسی و تطبیق مقوله در حقوق موضوعه ایران نسبت به معیارهای بین‌المللی حقوق کار مورد بررسی قرار گرفته شده است.

گفتار دوم: تعریف و مفاهیم بنیادین

در این گفتار علاوه بر تعریف کار اجباری، ویژگی‌ها، علل و شاخص‌های منع کار اجباری و همچنین تاریخچه آن مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۱- تعریف

همان طور که از عنوان کار اجباری نیز برمی‌آید، هر گونه کاری که بر خلاف میل افراد بر آن‌ها تحمیل شود، کار اجباری محسوب می‌گردد. در کمیسیون‌ها و اسناد بین‌المللی مختلفی به مقوله آزادی کار و ممنوعیت کار اجباری پرداخته شده است. اما تعاریفی که ارائه شده است، همگی مبتنی بر مقوله نامه ۲۹ بوده و از ارائه تعریف جدید امتناع نموده‌اند. تنها در پیش‌نویس‌ها و مباحثات به ذکر برخی از خصوصیات و ویژگی‌های کار اجباری پرداخته‌اند.

اولین تعریفی که از کار اجباری ارائه گردیده است، مربوط به مقوله نامه ۲۹ می‌باشد که در بند ۱ ماده ۲ آن مقرر گردیده است: «در مقوله نامه حاضر اصطلاح کار قهری یا اجباری به کار یا خدماتی اطلاق می‌شود که با تهدید مجازات و بی‌آنکه شخص ذی نفع به میل و رضای خاطر برای انجام آن داوطلب باشد به وی تحمیل گردد.» بنابراین پرداخت دستمزد نمی‌تواند جنبه اجباری بودن را سلب نماید، یعنی اگر کسی را اجبار به انجام کاری نمایند و به وی دستمزد کلانی هم پرداخت کنند، باز هم این عمل از نظر حقوقی کار اجباری است.^۱ در حقوق موضوعه جمهوری اسلامی ایران تعریفی از کار اجباری ارائه نشده است. دو ماده ای که به مبحث کار اجباری پرداخته‌اند، عبارتند از مواد ۲ و ۱۷۲ قانون کار. ماده ۲ قانون کار در رابطه با منع کار اجباری مقرر می‌دارد: «بر اساس بند چهار اصل چهل و سوم و بند شش اصل دوم و اصل نوزدهم، بیستم و بیست و هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اجبار افراد به کار معین و بهره‌کشی از دیگران

^۱ - عبادی، شیرین، تاریخچه و اسناد حقوق بشر در ایران، تهران، چ اول، روشنگران، ۱۳۷۳ ص ۳۷

ممنوع و مردم ایران از هر قوم و قبیله ای که باشند از حقوق مساوی برخوردارند و رنگ، نژاد، و زبان و مانند اینها سبب امتیاز نخواهد بود و همه افراد اعم از زن و مرد یکسان در حمایت قانون قرار دارند و هر کس حق دارد شغلی را که بدان مایل است و مخالف مصالح عمومی و حقوق دیگران نیست برگزیند.»

همان طور که ملاحظه می شود، در این ماده که خلاصه‌ای از چند اصل قانون اساسی در رابطه با موضوع کار اجباری هستند گنجانده شده و هیچ گونه تعریفی از کار اجباری صورت نگرفته است. گفتنی است که این ماده جزو فصل اول (تعاریف کلی) می باشد. این امر نشان دهنده این است که قانونگذار موضوع کار اجباری را از اصول قانون کار دانسته و با اشاره به این مورد در مواد اولیه، اهمیت موضوع را نشان داده است. و این ماده را می توان نقطه قوتی درباره کار اجباری در قانون کار دانست. جا دارد که قانونگذار به تعریف جامعی از کار اجباری بپردازد و مصادیق آن را به وضوح بیان نموده و در تعریف کار اجباری طوری عمل نماید که همه کسانی که مورد بهره کشی قرار می گیرند را مورد حمایت قرار دهد.

الف- عناصر تعریف کار اجباری

تعریف مقاوله نامه ۲۹ دربردارنده سه عنصر کار و یا خدمات، تهدید به هر مجازات و پیشنهاد داوطلبانه بوده که به شرح ذیل می باشد:

۱) کار و یا خدمات

در تعریف کار اجباری منظور از کار واضح است. حال باید دید که منظور از خدمات چه امور و مواردی می باشد. منظور کمیته تهیه پیش نویس مقاوله نامه مزبور از خدمات در این سند آموزش بوده است، برای های خود به دیگران از مثال آموزش فنی و حرفه‌ای. لذا مطابق این تعریف، اجبار افراد برای تعلیم دانسته مصادیق کار اجباری محسوب می گردد. البته باید در نظر داشت که آموزش های حرفه‌ای معمولاً مستلزم